

Η γλώσσα της ιστορίας

Η ιστορία ομιλεί για το παρελθόν και ευνοεί την πρόβλεψη φαινομένων, τα οποία αναλύει. Είναι επομένως γλώσσα, η οποία στο πρώτο επίπεδο προσέγγισης ενός γεγονότος αποτελεί μέρος αυτού του συμβάντος¹. Από αυτή τη σκοπιά η γλώσσα είναι μαζί με ό,τι η ίδια σημαίνει αντικείμενο της ιστορίας. Πράγματι ένας ιστορικός για να μελετήσει την πτώση της Κωνσταντινούπολης έχει ανάγκη να προσφύγει στις πηγές, οι οποίες στην πλειοψηφία τους αποτελούν κείμενα γραμμένα στη γλώσσα της εποχής². Κατά συνέπεια, με μέσο την ανάλυση περιεχομένου και τη γλωσσική ταξινόμηση των ευρημάτων συνάγονται οι πληροφορίες εκείνες, που αποτελούν και το βασικό ιστορικό υλικό. Το περιεχόμενο αυτό μαζί με τον ιστορικό κώδικα, που αποδίδει την εποχή, δημιουργεί ένα δεύτερο πεδίο γλωσσικής ανάλυσης της ιστορίας, την οποία θα μπορούσαμε να την ονομάσουμε ερμηνευτική³.

Πρόκειται για την πρωτοϊστορία και την μεταϊστορία, η οποία ως σημαντική γλώσσα, λειτουργεί στο επίπεδο του μέσου και στην περιοχή του υλικού και του ενδιάμεσου λόγου, που βοηθά για να ξαναγραφτεί η ιστορία από την ιστορία. Έτσι, αν μελετήσουμε τον Τριακονταετή Πόλεμο από τον Θουκυδίδη ερμηνεύουμε την πηγή και αντλούμε το υλικό. Μέσο εδώ είναι γλώσσα, με την οποία γράφεται η ιστορία ή προσφέρεται για τη νέα συγγραφή. Κατά συνέπεια θα μπορούσαμε με αυτό τον τρόπο να παρουσιάσουμε διαφορετικά τα σημαντικά γεγονότα της πρώτης φάσης αυτού του πολέμου, αρκεί να μεταπλάσσουμε τα συμβάντα γλωσσικά και να τα προσεγγίσουμε πρωτότυπα ιστορικά και ιδιαίτερα κειμενικά.

Από αυτή τη σκοπιά η γλώσσα θεωρούμενη είναι ένας λόγος⁴, που ανήκει στη σάρκα της ιστορίας, από την οποία τείνει να χωριστεί αλλά και να ενωθεί μαζί της περισσότερο. Είναι έτσι αναγκαίο να προβούμε σε καινοτόμο απόπειρα για την ιστορία και την αντιστορία, πράγμα χρήσιμο, αφού η ιστορία όσο «φως» ρίχνει σε μια περιοχή άλλο τόσο «σκοτάδι». Διαφορετικά κινδυνεύουμε με την ιστορία, που γράφουμε να εμποδίσουμε να γραφτεί πολλές φορές η ιστορία, μεταχείριση που τελικά την απομειώνει από ιστορία⁵.

¹ Γιαννόπουλος Γ., Δοκίμια θεωρίας και διδακτικής της Ιστορίας, Βιβλιογονία, Αθήνα 1997

² Hegel G. W. F., Ο Λόγος στην ιστορία. Εισαγωγή και φιλοσοφία της ιστορίας, μετ. Π. Θανασάς, Μεταίχμιο, Αθήνα 2006

³ Μπαμπινιώτης Γ., «The Teaching of Modern Greek as a First and a Second (Foreign) Language», περ. La Linguistique, τ. 28, σσ. 114-130

⁴ Ελύτης Οδ., Ανοικτά Χαρτιά, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1974, σ. 604

⁵ Hodder I., Διαβάζοντας το παρελθόν, μετ. Π. Μουτζουριδής, Κ. Νικολέντζος, Μ. Τσούλη, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, Αθήνα 2002

Για το σκοπό αυτό ως μοναδικός δρόμος προβάλλεται η γλώσσα για την ιστορία ή η γλώσσα από την ιστορία, που συνιστά ερμηνεία και παρερμηνεία⁶, λόγο και αντίλογο όλων εκείνων των φαινομένων, με τα οποία συγκροτούμε το ιστορικό γίνεσθαι. Αν για παράδειγμα θέσουμε προς εξέταση με τη γλώσσα, που λειτουργεί ως σκέψη και ως έκφραση, τη Νικίειο ειρήνη, εγείρεται τότε ένα σύνολο από ερωτήματα για τα αποτελέσματα και την αναγκαιότητά της.

Αυτή η αντιμετώπιση της ιστορίας συνιστά την πρώτη φάση της αποδόμησης της υπάρχουσας ιστορίας, η οποία αποτελεί και την άμεση ανάγκη για νέα συγγραφή⁷. Αν δηλαδή ρωτήσουμε, «ποια ήταν τα αποτελέσματα της εύθραυστης αυτής ειρήνης;», οδηγούμαστε σε μια νέα ιστορική αρχή, που απαιτεί άλλον ιστορικό κύκλο για την ολοκλήρωση της. Γίνεται φανερό, πως η ιστορία δεν είναι ιστορία, αφού ποτέ δε δύναται να γραφτεί.

Ως γνώση η ιστορία, που δημιουργεί ένα ευρύτερο ιστορικό περιβάλλον, δύναται να λειτουργήσει και ως ιστορικός γνωστικός ορίζοντας, που έχει τη δύναμη να τροφοδοτεί κάθε φορά την ιστορική περιέργεια και να προσφέρεται για ιστορική συγγραφή. Άρα και τα βιβλία της ιστορίας στην εκπαίδευση είναι μόνο πηγές, μέσα και πρόσωπα για να σχεδιαστεί μια νέα πορεία για άλλη ιστορία. Δεν είναι δηλαδή η ιστορία ιστορία και ως εκ τούτου κάθε ιστορική της προσέγγιση είναι λάθος.

Ακόμα και στο επίπεδο της συγκρότησης και του τρόπου της ιστορικής υπόθεσης η ευκαιρία, που παρέχεται από την ιστορία, είναι γλωσσικής μορφής. Έτσι μπορεί ο μαθητής απέναντι στην ιστορία να συγκροτήσει τη δική του ιστορία, η οποία μπορεί σε ένα επίπεδο να μοιάζει και σε άλλο να διαφέρει. Είναι δυνατόν επίσης να γραφτεί ομαδική ιστορία αλλά και μια ιστορία, που αμφισβητεί την υπάρχουσα⁸.

Προϊόν αυτής της δοκιμής είναι η ιστορική ελευθερία και η ανάγνωση της ιστορίας με ένα σύστημα παραβάσεων αλλά και με τον κανόνα της μεταβατικής⁹, που διανοίγει το ιστορικό πεδίο του όρου με λέξεις και ερωτήσεις¹⁰. Στην προκειμένη περίπτωση για τις συνέπειες της ελλειμματικής ειρήνης του Νικία δύναται κανείς δίπλα από την ιστορία να γράψει μια άλλη ιστορία, που τη συμπληρώνει, την ακυρώνει και ταυτόχρονα την ανανεώνει. Το αποτέλεσμα αυτό της γλωσσικής

⁶ Cannadine D. (επιμ.), Τι είναι ιστορία σήμερα;, μετ. Κ. Αθανασίου, νήσος, Αθήνα 2007

⁷ Σεφέρης Γ., Δοκιμές, Αθήνα 1981, εκδ. Ίκαρος, σ169

⁸ Noiriel G., Τι είναι η σύγχρονη ιστορία;, μετ. Μ. Κορασίδου, Gutenberg, Αθήνα 2005

⁹ Χρήστου Φ. (2007), Σχήματα και σχέσεις στη γλώσσα, αυτοέκδοση

¹⁰ Χρήστου Φ. (2006), Η ερώτηση, Ως νοηματικός οδοδείκτης και ως εφαλτήριο του συλλογισμού, αυτοέκδοση

παρέμβασης στην ιστορία εξηγείται από το γεγονός ότι η ερώτηση, που συνιστά το κύριο σημαίνον και το σημαινόμενο στη γλώσσα και η λέξη συγκροτούν νέες προτάσεις, από τις οποίες άλλες είναι δυνατόν να καταστούν αποδεκτές λόγω της λογικής τους και άλλες να σχηματίσουν προτάσεις¹¹, που θέτουν την πρώτη ιστορία υπό αμφισβήτηση και διαμορφώνουν έτσι νέο πεδίο ιστορικής αναζήτησης.

Θα μπορούσαμε δηλαδή για να βρούμε τις συνέπειες της συνθήκης του Νικία να χρησιμοποιήσουμε τυχαίες λέξεις έξω από την ιστορία, που της ορίζουν νέο ιστορικό πεδίο και την καθιστούν λογική ιστορία. Για παράδειγμα με τις λέξεις «πρώιμος, συνείδηση και χάσμα» δύνανται τα σταθερά πεδία συλλογισμών των επιπέδων να δώσουν τις εξής απαντήσεις: «Η συνθήκη του Νικία διαμόρφωσε πρόωρα ένα κλίμα αισιοδοξίας, το οποίο δεν επέτρεψε να εξεταστεί βαθύτερα η ιστορική κατάσταση της περιόδου. Η διαμόρφωση μάλιστα πρώιμων αντιλήψεων για την τύχη της Αθηναϊκής δημοκρατίας, που ήθελαν την Αθήνα να αποφασίζει και να καθορίζει την τύχη της με τη συνθήκη, υπονομεύθηκαν. Συνέπεια της Νικειού ειρήνης ήταν φυσικά και η συνείδηση της ηττοπάθειας, η οποία ανάγκασε τους Αθηναίους να συμπεριφέρονται στο μέλλον ανάλογα. Χωρίς αμφιβολία η συγκεκριμένη ειρήνη προκάλεσε και χάσμα στους πολίτες της Αθήνας και δημιούργησε αντιπαλότητες, εκ των οποίων γνωστή είναι εκείνη του Κλέωνα».

Σε όλες τις προτάσεις θα πρέπει να πούμε εδώ, πως προσδιοριστικός όρος θεωρείται το πιθανόν, το οποίο καθιστά και τη δοκιμαστική αυτή ιστορία αμφίβολη και τη μεταβάλλει σε εν δυνάμει αληθινή. Έτσι ο μαθητής αντί για ιστορία ασχολείται με μέσο την ιστορία, σκέπτεται με τη γλώσσα και με τον λόγο διαμορφώνει ιστορία. Αποτέλεσμα αυτής της γλωσσικής ιστορίας είναι η λογικοποίησή της και η πραγμάτωση της συγκεκριμένης επιστήμης σε ένα άλλο επίπεδο, που της επιτρέπει να βρίσκεται στην αρχή και πάνω από όλα να επενεργεί με την επίδειξη του ανάλογου σεβασμού στο μαθητή¹².

Λόγοι, που συνηγορούν υπέρ της αντιστορίας αυτής της μορφής είναι οι βλάβες, που προκαλεί η ιστορική ιστορία. Δυστυχώς και είναι τούτο γνωστό, πως στερεοποιείται με τη συμβατή ιστορία μια ιστορία, που εκφράζει ορισμένη οπτική πάνω στα συμβάντα και ως εκ τούτου εμπεριέχει πιο πολλά λάθη από όσα δύναται να

¹¹ Χρήστου Φ. (2010), Η λέξη ως δομικό στοιχείο παραγωγής λόγου, αυτοέκδοση

¹² Romano R., Πού οδεύει η Ιστορία; Αναζητήσεις της σύγχρονης ιστοριογραφίας, μετ. Χρ. Κουλούρη, Αλ. Κράους, Π. Μιχαηλάρης, Μ. Τραπεζανλίδου, Ευθ. Φαλίδου, Ε.Μ.Ν.Ε. – Μνήμων, Αθήνα 1988

παρουσιάσει μια συνεχώς γραφόμενη ιστορία. Η ιστορία αυτής της υφής στέκεται εμπόδιο και στην πρόσληψη άλλης παράλληλης ιστορίας και το χειρότερο είναι, πως αντιστέκεται στην διερευνητική σκέψη του υποκειμένου και αντιμάχεται την τάση του να υποθέτει την ιστορία. Κυρίως η έλλειψη της γλωσσικής ιστορίας κάνει την υπάρχουσα ιστορία γνωστικό αντικείμενο, που προσδιορίζει και άλλη στο σχολείο εννοιολογική περιοχή.

Θα ήταν παράλειψη αν δεν αναφέρουμε, πως η γλώσσα ως διδακτική της ιστορίας και ως μέσο για τη διαρκή συγγραφή της στην ουσία δεν αποσκοπεί να διαμορφώσει μια ιστορία αλλά επιχειρεί να υποδείξει έναν τρόπο για τη μελέτη της ιστορίας, που έχει προσωπικό χαρακτήρα. Επειδή δύναται να περάσει ο μαθητής από την ιστορία στην ιστορία και από μια αντικειμενική γλώσσα σε μια υποκειμενική, μπορεί οπωσδήποτε να βρεθεί ως ιδιαίτερος αφηγητής ορισμένως ή αορίστως στην ιστορική υπόθεση της υποκειμενικής και της αντικειμενικής ιστορίας. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα η ιστορία να έχει και συναίσθημα αλλά και να προστατεύει από κάθε ιστορικό συναισθηματισμό.

Σε πρακτικό επίπεδο το περιεχόμενο του συγκεκριμένου γνωστικού αντικειμένου¹³ και η γνωστική διαδικασία ακολουθεί την αρχή, που θέλει όλα τα μαθήματα να είναι γλώσσα εκτός από τη γλώσσα, που είναι όλα τα μαθήματα εκτός από γλώσσα. Έτσι η ιστορία εμπλέκεται σε ένα επίπεδο ερωτηματικού διαλόγου, αναδιατάσσει γεωμετρικά το ιστορικό της υλικό και αναδιαμορφώνει την ιστορική μνήμη. Είναι θα λέγαμε μια ιστορία, που αντλείται από το παιδί και δεν εξαντλείται από τη διδασκαλία.

Είναι επίσης αυτή η ιστορία ιστορία έμπνευσης και ως εκ τούτου αποτελεί η ιστορία τέχνη. Λειτουργεί τούτη σε όλα τα επίπεδα της προσωπικότητας του ατόμου και κυρίως αποτελεί ζητούμενο και δεδομένο μιας ανεξάντλητης δημιουργικής σκέψης. Και όλα αυτά, όταν η υπάρχουσα ιστορία προσφέρεται για εννοιολογική «κατεδάφιση» στο μαθητή ή εξυπηρετεί με τα μέσα της τη νέα δόμηση της μικροϊστορίας του εκπαιδευόμενου. Άρα η ιστορία, που διδάσκεται, είναι εκείνη, που δεν πρέπει να γραφτεί και η ιστορία, που συνιστά την αντίπαλη της υπάρχουσας ιστορίας, ιστορία. Είναι τέλος αυτή η ιστορία η ιστορία των παιδιών, που με την προσπάθειά τους δείχνουν το ελάχιστο της ιστορίας των εκπαιδευτικών ιστορικών. Είναι χωρίς αμφιβολία η ιστορία γλώσσα ή η γλώσσα είναι ιστορία.

¹³ Πετράτος Π., Η ιστορία και το μάθημα της Ιστορίας, Φιλολογική, τ. 60, 1997

Βιβλιογραφία

Αγγελάκος Κ., Κόκκινος Γ. (επιμ.), Η διαθεματικότητα στο σύγχρονο σχολείο & Η διδασκαλία της Ιστορίας με τη χρήση πηγών, Μεταίχμιο, Αθήνα 2004

Αντωνιάδης Λ., Η διδακτική της Ιστορίας, Πατάκη, Αθήνα 1995

Ασδραχάς Σπ., Ιστορική έρευνα και ιστορική παιδεία: Πραγματικότητες και προοπτικές, Ε.Μ.Ν.Ε.-Μνήμων, Αθήνα 1982

Βαγιανός Γ., Η διδασκαλία της Ιστορίας μέσα από τα λογοτεχνικά κείμενα, Έλλην, Αθήνα 1995

Βαζιούλιν Β. Α., Η λογική της Ιστορίας: Ζητήματα θεωρίας και μεθοδολογίας, μετ. Δ. Πατέλης, Ελληνικά Γράμματα 2004

Cannadine D. (επιμ.), Τι είναι ιστορία σήμερα;, μετ. Κ. Αθανασίου, νήσος, Αθήνα 2007

Γιαννόπουλος Γ., Δοκίμια θεωρίας και διδακτικής της Ιστορίας, Βιβλιογονία, Αθήνα 1997

Δημαράς Κ. Θ. & Σβορώνος Ν., Η μέθοδος της ιστορίας: Ιστοριογραφικά και αυτόβιογραφικά σχόλια, Άγρα, Αθήνα 1995

Ελύτης Οδ., Ανοικτά Χαρτιά, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1974,

Goff J.Le, Nora P., Το έργο της Ιστορίας, μετ. Κ. Μιτσοτάκη, Ν. Σαββάτης, τ. Α,Β,Γ, Ράππα, Αθήνα 1975

Goff J.Le, Ιστορία και μνήμη, μετ. Ε. Γαζή, Νεφέλη, Αθήνα 1998

Hegel G. W. F., Ο Λόγος στην ιστορία. Εισαγωγή και φιλοσοφία της ιστορίας, μετ. Π. Θανασάς, Μεταίχμιο, Αθήνα 2006

Hodder I., Διαβάζοντας το παρελθόν, μετ. Π. Μουτζουρίδης, Κ. Νικολέντζος, Μ. Τσούλη, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, Αθήνα 2002

Husbands Ch., Τι σημαίνει διδασκαλία της Ιστορίας: Γλώσσα, ιδέες και νοήματα, μετ. Α. Λυκούργος, Μεταίχμιο, Αθήνα 2004

Θεοτοκάς Ν., Μεταμοντερνισμός και Ιστοριογραφία: Περί αλήθειας και αληθειών στην ιστορία, Ο Πολίτης, τ.106 (Δεκέμβριος 2002), Αθήνα, 24-35

Καραγιαννόπουλος Ι., Εισαγωγή στην τεχνική της επιστημονικής ιστορικής εργασίας, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1993

Καραγιαννόπουλος Ι., Εισαγωγή στην επιστήμη της Ιστορίας, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1989

Κόκκινος Γ., Από την Ιστορία στις Ιστορίες, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 1998

Λιάκος Α., Δοκίμιο για μια ποιητική της ιστορίας, Τα Ιστορικά, 31, Αθήνα 1999, 259-290

Μπαμπινιώτης Γ., «The Teaching of Modern Greek as a First and a Second (Foreign) Language», περ. La Linguistique, τ. 28, σς. 114-130

Noiriél G., Τι είναι η σύγχρονη ιστορία;, μετ. Μ. Κορασίδου, Gutenberg, Αθήνα 2005

Ξωχέλλης Π., Η διδασκαλία της Ιστορίας στο Γυμνάσιο και το Λύκειο: Ερευνητική συμβολή στη διδακτική της Ιστορίας, Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2000

Πετράτος Π., Η ιστορία και το μάθημα της Ιστορίας, Φιλολογική, τ. 60, 1997

Π.Ε.Φ. – Σεμινάριο 3, Ιστορία, Αθήνα 1984

Π.Ε.Φ. – Σεμινάριο 9, Το μάθημα της Ιστορίας στην Α/βάθμια και Β/βάθμια εκπαίδευση, Αθήνα 1988

Π.Ε.Φ. – Σεμινάριο 17, Εθνική συνείδηση και ιστορική παιδεία, Αθήνα 1994

Π.Ε.Φ. – Σεμινάριο 21, Θεωρητικά προβλήματα και διδακτική της Ιστορίας, Γρηγόρη, Αθήνα 1999

Πολίτης Α., Αποτυπώματα του χρόνου. Ιστορικά δοκίμια για μια μη θεωρητική θεωρία, Πόλις, Αθήνα 2006

Richards (I.A.), 1926, Principles of Literary Criticism, (London: Routledge & Kegan Paul

Romano R., Πού οδεύει η Ιστορία; Αναζητήσεις της σύγχρονης ιστοριογραφίας, μετ. Χρ. Κουλούρη, Αλ. Κράους, Π. Μιχαηλάρης, Μ. Τραπεζανλίδου, Ευθ. Φαλίδου, Ε.Μ.Ν.Ε. – Μνήμων, Αθήνα 1988

Σεφέρης Γ., Δοκιμές, Αθήνα 1981, εκδ. Ίκαρος

Τα Εκπαιδευτικά, τ. 59-60, Β΄ Περίοδος, καλοκαίρι 2001

Τριανταφυλλίδης Μ., Άπαντα, Θεσσαλονίκη 1963-65, εκδ. Ίδρυμα Τριανταφυλλίδη

Werner (H.), επιμ. 1955, On Expressive Language (Worcester, MMS)

Χρήστου Φ. (2010), Η λέξη ως δομικό στοιχείο παραγωγής λόγου, αυτοέκδοση

Χρήστου Φ. (2007), Σχήματα και σχέσεις στη γλώσσα, αυτοέκδοση

Χρήστου Φ. (2006), Η ερώτηση, Ως νοηματικός οδοδείκτης και ως εφαλτήριο του συλλογισμού, αυτοέκδοση